

جەئ سەرەپێ کاری د پێنگا فۆنۆلۆجیا زمانێ کوردیدا

کەسەر یاسین محەمەد

kasar.mohammed@uod.ac

پشکا زمانێ کوردی، کۆلیژا زمانان، زانکۆیا دهوک، دهوک، هەرێما کوردستانی، عێراق

بوخته:

جەئ سەرەپێ د زمانێ کوردیدا بابەتەکی گرنگی دەنگسازییە، ئەف لیکۆلینە هەولدانە کە ل دوێف تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی جەئ سەرەپێ کاری د پێنگا فۆنۆلۆجیا زمانێ کوردی – گوڤهرا بەهیدینیدا دیاربکەین، لەورا پێدقیە ل دەستپێکی جەئ هێزا سەرەپێ د کاریدا دەستنیشانکەین و بزانی کە د زمانێ کوردیدا دکهفیتە سەر کێژ برگی د پێنگا فۆنۆلۆجیا. برگە ک ژ کۆمەکا برگی پێکە گریدای د ناڤ ئاخفتنیدا ژ برگی دیترین هەفسوێن خۆ بەرچاقتەر.

گرنگترین پرسیار یان گریمانێ لیکۆلینی ئەفەیه: (ئایا سەرەپێ کاری د پێنگا فۆنۆلۆجیا کیشناسیدا ل گوڤهرا بەهیدینی یا راست سەرەپێ؟، یان یا چەپ سەرەپێ؟ ئایا پێکەهاتا پێنگا کیشناسی یا کاری ل گوڤهرا بەهیدینی دکهفیتە ل ژێر کێژ جوړی پێنگا فۆنۆلۆجیا؟ ئەف چەندە ب رێیا شروڤە کرنا نمونان بۆ پێنگا فۆنۆلۆجیا کیشناسی دی هێتە ئەنجامدان یێن کۆ د تەفنی کیشناسیدا دەینە دیارکرن.

د ئەف لیکۆلینیدا دیاربو کۆ د شیاندایە ب رێیا تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی، جەئ سەرەپێ کاری و جوړی پێنگا فۆنۆلۆجیا د ئاخفتنا زمانێ کوردی گوڤهرا بەهیدینیدا بهیته شروڤە کرن. هەر وهسا پێشبینیا جەئ هەردو هێزێن (سەرەپێ و لاوهپێ) د پێنگا فۆنۆلۆجیا بهیته کرن، ئەوژێ ب رێیا پهیرهوکرنا چەند یاسایەکان. ل دوێف ئەوان داتایێن زمانێ کوردی یێن هاتینە کۆمەکرنا دیاربو کۆمەکا برگان شیانا هەلگرتنا هێزێ هەیه، لەورا دەستنیشانکرن جەئ هێزا سەرەپێ کارەکی بساناھی نینە. د ئەنجامدا جەئ هێزا سەرەپێ د پێنگا فۆنۆلۆجیا کاریدا جەئ سەرەپێ کاری ددهته دیارکرن کۆ ئەوژێ ب رێیا هینانا نمونان د زمانێ کوردی گوڤهرا بەهیدینیدا و دروستکرنا پێنگا فۆنۆلۆجیا، پتریا جارێ پێنگا فۆنۆلۆجیا دو برگەیینە و برگا دەستپێکی یا کاری ژ برگی دیتر زالتەر، ئانکۆ دکهفیتە لایێ چەپێ – ئەگەر ل دوێف ئابینا دەنگی یا جیهانی بهیته تومارکرن.

په یێن سەرەپێ: هێزا، برگە، پێنگا فۆنۆلۆجیا کیشناسی، راست سەرەپێ، چەپ سەرەپێ.

The Position of the Verb Head in the Phonological Foot in Kurdish

KASAR YASEEN MOHAMMED

Department of Kurdish language, College of Languages, University of Duhok,
Duhok, Kurdistan Region- Iraq.

Abstract:

The Position of Head is an essential topic in Kurdish language phonology. This research attempts to determine the position of the verb head at the level of words, according to the metrical phonology theory. One syllable among a chain of connected syllables is more prominent than the adjacent syllables. In order to determine the verb head, we need to find out the syllable in the foot which bears the stress.

The fundamental questions of this research are: Is the verb Head in the metrical foot located to the right or the left of the foot? Which type of structure is the verb foot? These questions will be answered through analyzing samples of metrical feet presented using the metrical grid.

This research, reached the conclusion that the position of the verb head, and the type of verb foot -Badini dialect can be analysed via metrical phonology. Furthermore, the main and secondary stresses in the foot can be predicted by applying some rules. Depending on the collected data, it appeared that all syllables in Kurdish can be stress-bearers; hence, it is not easy to determine the position of the main stress. Consequently, the position of the main stress in the verb foot determines the Head of the verb. It can be stated that feet are bisyllabic in Kurdish, and that the first syllable is more prominent than the other one. In other words, the verb Head lies on the left side of the foot when written in International Phonetic Alphabet.

Key word: Stress, Syllable, Foot, Metrical phonology, Right head, left head.

پیشه کی:

نافونیشانی لیکولینی (جھی سهره پی کاری د پینگا فونولوجی یا زمانی کوردیدا) یه، تیدا ههول هاتینه دان جھی سهره پی کاری سینتاکسی د گوفه را به هیدیندا ل دویف تیورا فونولوجیا کیشناسی بهینه تاقیکرن و دیارکرن. د ئه فی لیکولینیدا دی سهره ژلائی جهیفه هیته دیارکرن و ل گهل په یوه ندیا وی ب دهوروبه رین وئفه د پینگا فین کیشناسیدا ب تایبه تی د چوارچو فی کاریدا.

نمونین لیکولینی ژ دیالیکتا کوردیا سهری - گوفه را به هیدینی هاتینه وه رگرتن، سنوری زانستی پی لیکولینی دهنگسازیه، به لی په نا بو هه ردو ئاستین په یفشازی و رسته سازی زی برینه، رتیازا لیکولینی رتیازه کا شیکاریه.

دابیشا لیکولینی د ئه وی خالیدایه، کو پتیا جاران زانیا جھی سهره پی کاری د پینگا کیشناسی یا زمانی کوردیدا ل دویف شاره زابون ل سهر جھی برگا به یز و سنوری پینگا فی و شروفه کرنا نمونان دمینیت.

ل دویف یزانینین لیکوله ری، ل پیش نوکه چ هه ولدان و پیکول ده باره ی جھی سهره پی کاری د پینگا فونولوجیدا ل گوفه را به هیدینی نه هاتینه نه نجامدان، له ورا مه ب فهر دیت تیشکه کی بیخینه سهر. سه باره ت داتا و که رسته تین هاتینه تومارکرن و شروفه کرن د لیکولینیدا، ژ ئاخفتنا سروشتی یا خه لکی هاتینه خرغه کرن و ب درتیا هیا لیکولینی نمونه ب ئابیفا فونه تیکی یا جیهانی (IPA) هاتینه نفیسین.

ئه ف لیکولینه ژ دو پشکان پیکده تیت، پشکا ئیکی چوارچو فی تیور پی لیکولینی بخوفه دگرت، تیدا تیورا فونولوجیا کیشناسی و پینگا فین کیشناسی هاتینه ناساندن، هه روه سا باس ل هیز و برگی و پینگا فی هاتیه کرن، د پشکا دویدا سهره و جھی وی و ل گهل دیارکرن په یوه ندیا وان ب پیکفه وه کو پیدفی هاتینه باسکرن، پاشی جھی هیزا کاری د گوفه را به هیدیندا هاتیه دیارکرن و ل دوماهی لایه نی پراکتیکی لیکولینی ل به رچاف هاتیه دانان.

ئارمانج ژ ئه فی لیکولینی ئه وه، تیورا فونولوجیا کیشناسی بو جھی سهره پی کاری د گوفه را به هیدینی یا زمانی کوردیدا به یته به حسکرن و جیه جیکرن، کا چه وا هیز و سهره د پینگا فاند دهینه ده ستیشانکرن و جو ری پینگا فی و ئاراسته و سنور به یته دیارکرن داکو نه نجامین پیدفی بو جھی سهره ی د کاریدا ب ده ستفه به یین.

پشکا ئیکی: چوارچو فی تیور پی لیکولینی و فونولوجیا کیشناسی

تیورا فونولوجیا کیشناسی ئیک ژ تیورین گرنگین رتیازا فونولوجیا به ره مه ینانیه، له ورا ل پیش نیاسینا ئه فی تیور دی ب کورتی ئه گهری په یدابونا فونولوجیا به ره مه ینانی دهینه دیارکرن کو ئه وژی په رتوکا قالیپن دهنگین زمانی ئینگیزی- The sound pattern of English یا چومسکی و هالی ل سالا ۱۹۶۸ بویه و ب spe یا به رنیاسه؛ ژبه رکو زیده باری گرنگیدان ب نواندین فونه تیکی- رو پی ژسه رفه، گرنگیه کا زور ب نواندین فونولوجی- رو پی ژناقدا پی ههر که رته کیژی دایه و ب رتیا راسته هیله کی ریزکینه (محمه د، ۲۰۲۳: ۴۰-۴۱). ب شیوه کی گشتی ههر ژهرزین تروبتسکوی و هه فالین ل گهل و هه تا به ری به لاقبونا په رتوکا چومسکی و هالی، لیکولین ب رتیا به رامبه رکرنا دهنگان ل سهر دهنگین زمانی (فونیمین که رتی) یین زمانین زیندی دهاته کرن و د ئه فان جو ره لیکولینان ژیدا بتی نواندین فونه تیکی ل به رچاف دهاته دانان، ئه ف چه نده ئه گهره ک بو ژبو به لاقبونا هزرین چومسکی و سهرهلانا تیوره کا نوی.

ب دیتنا هەردو زمانفانان (چومسکی و هالی) راسته نواندنا فۆنه تیکی بنیاته و یاسا ل سەر دهینه جیبه جیکرن هەتا دگه هیتە ئاستی لێفکرنی و هەر گوهرینه کا ب سەر روپی ژسه رفه دا دهیت (السغروشی، ۱۹۸۷: ۲۱)، به لێ نواندنا فۆنۆلۆجی مل ب مل نواندنن فۆنه تیکی رۆله کێ گرنه هیه، ئەوژی ئاسته کێ بنه رتی و نه به رجسته یه د مێشکی تاکه که ساندنا پارازتیه، وه ک ریزکرنا سیمایین جوداکه ر یین هەر که رته کێ دهنگی، به لێ پستی ئەف نواندنه ل دویف هنده ک یاسایین فۆنۆلۆجی دگه هیتە ئاستی گوتن و لێفکرنی دی نواندنا فۆنه تیکی بده ستفه هیت. ئەف سه رده مه ب (فۆنۆلۆجیا به ره مه هینانی یا راسته هیل) دهیتە نیاسین ههروه سا زانا د ئەفی سه رده مهیدا ل سنوری ریکخستنا دهنگین زمانی بنتی رانه وه ستیان، به لکو لیکولینن به رده وام ل بنیاتی په یفسازیژی ئەنجامداينه (هه مان ژیده: ۲۰-۲۱).

ل ده ور به رین سالا ۱۹۷۶، ده می (گولدمیت و لیه رمان و پرنس) ی هنده ک هزرین نوی دژی هزرین د پهرتوکا (قالین دهنگین زمانی ئینگیزی) دا به لاکرین، وه رچه رخانه ک د فۆنۆلۆجییدا په یداکر و هوسا (فۆنۆلۆجیا به ره مه هینانی یا نه راسته هیل) سهرهلدايه، ژبه رکو ب هزرا ئەفان زمانفانان هنده ک لایه نین فۆنۆلۆجی هه نه د شیاندا نینه ب ریا هزرین چومسکی و هالی به یته شروقه کرن ب تایبه تی فۆنیمین نه که رتی وه ک (هیز، ئاوازه، ...). ههروه سا ئەو خالین ب کیماسیژی دیسان بۆ خو کرینه ستوینن گرنه ژبو ئەنجامدا لیکولینن نوی، واته فۆنۆلۆجیا به ره مه هینانا نه راسته هیل سهرهلدايه ک بول هه مبه ر فۆنۆلۆجیا به ره مه هینانا راسته هیل و د هه مان ده مدا ته مامکه رژی بو (محهمه د، ۲۰۲۳: ۶۲)، د ئەفی سه رده مهیدا کومه کا تیورین فۆنۆلۆجی یین ل دویف ئیک په یدا بون. د ئەنجامدا شیان باراپترا ئاریشه یین فۆنۆلۆجیا به ره مه هینانی یا راسته هیل وه ک ژه ف جودانه کرنا جوداهی د نافه را سیمایین دهنگی یین که رتی و سیمایین دهنگی یین نه که رتی چاره سه ربکه ن، ههروه سا ل گه ل چاره کرنا چه ند دیارده یه کین دی (بوعنانی، ۲۰۱۰: ۱۸۲).

۱.۱ تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی

ل پش نوکه لیکولین ل سەر تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی د زمانی کوردیدا ژلای زامانفان هاوسەر نه وزاد و که سەر یاسین فه هاتیه کرن، به لێ جهی ئامازییه کو نه ب ئەفی رهنگی لیکولین کریه ئانکو ئامازه ب کاری نه هاتیه کرن، واته زمانفانی ئیکی لایه نی تیوری ی تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی پتر دایه نیاسین و بۆ لایه نی پراکتیکی ژبلی کو زوربه یا نمونان (ناف) ن ریبازا دارا کیشناسی په یه وه کریه. زمانفانا دوی زیده باری لایه نی تیوری، نمونه ژمانی کوردی وه ک پراکتیک ل دویف ئەفی تیوری شروقه کرینه، به لێ ئەو نمونه هه ر هه می (ناف) ن و ئامازه بۆ کاری نه هاتیه کرن.

سه روکانیا تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی ب شیوه کێ سه ره کی بۆ (لیه رمان) ی ل سالا ۱۹۷۵ دزفریت، پاشی ل سالا ۱۹۷۷ ژ لای (لیه رمان و پرنس) ی پیکفه گه شه پ هاتیه دان (McCarthy, 1982:--). فۆنۆلۆجیا کیشناسی ژ تیورین گرنه کین فۆنۆلۆجیا به ره مه هینانییه و پستی پهرتوکا (قالین دهنگین زمانی ئینگیزی) سهرهلدايه، بۆ ئەوی چه ندی کو سیسته مه کێ نوی ی هیز بیکه به رده ست و (وردتر له دیارده ی هیز بکولیته وه) (ئیه راهیم، ۲۰۲۲: ۹۸) و تایبه تمه ندی و یاسایین وی دیاربکه ت، له ورا ل فیره گرنگی ب برگ دهیتە دان، ژبه رکو (برگه د سیسته می) (قالین دهنگین زمانی ئینگیزی) یا چومسکیدا پشت گو هه هاتیه هافیتن و سه ره ده ری ل گه ل هیز دهاته کرن وه کو سیمایه کێ جودا ی دهنگی و ل سەر بزوتیان دهاته دانان (Al Abdely, 2011: 382). پستی سهرهلدا ریبازا فۆنۆلۆجیا به ره مه هینانی و نه خاسمه تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی دوباره لیکولین ل سەر هیز هاته کرن و وه کو سیمایه کێ جیکیری برگ هاته ناساندن، ژبه رکو هیز گفاشته که دکه فیه سه ره برگ د په یقیدا.

ل دویف تیورا فونولوجیا کیشناسی کهرتین دهنگی برگان دروستدکهن، برگه ژبو ئافاکرنا پینگافین کیشناسی دهینه ریکخستن و پینگافزی یه کهیه که بو دو ره گهزان دهیته دابه شکر، ئه وژی ره گهزی بهیز و ره گهزی لاواز (همان ژیدهر 383:)، په یوهندیه کا دوانه یی د نافهرا ئه فان ههردو ره گهزین هیژیدا ههیه، ئه فیه ئه وئی چهندی دسه لمینیت کو برگه نین ب ته مامی بهیز بن، به لکو برهک ههرد دکه فیه سهر (Fattah, 1997: 48, 46)، ئه و برگه هیژ دکه فیه سهر دهرکه فیتیرن، ژبه رکو بایه کی زورتر ل گهل دهیته مه زاختن (وهیس، ۱۹۸۴: ۸۴) ژ برگه لاواز، ریکخستن ئه فان یه که یان و په یوهندیان وان ب ره گهزی بهیز و لاوازه ب ریا (ریبازا دارا کیشناسی، ریبازا ته فنی کیشناسی^{iv} و ریبازا ته فنی کفانکری یا کیشناسی) دهینه دیارکر.

ریبازا دارا کیشناسی هه رهمی نه کهرتیان بو قالبین هیژی دروستدکهت، ئه وژی ژ برگه یین (بهیز و لاواز) یان (لاواز و بهیز) پیکدهیت و د شیاندایه ب ریا دار ئاسایا کیشناسی زالونا ریژه ییا ههر پیکهاته یه کی ب ریا هیما یین تایبهت ب دارا کیشناسیغه (W و S) بهینه دیارکر (Al Abdely. 2011: 383)، مه بهست ژ S - (Strong) ه واته برگه بهیز و W زی (Weak) ه دهر پینی ژ برگه لاواز دکهت.

ریبازا ته فنی کیشناسی د شیاندایه ییزین کاردانه فیه ک بو ل بهرامهر بکارهینانا دارا کیشناسی، ههردو قالبین هیژی دیاردکهن، به لی ((ته فنین کیشناسی زانیاری یین گرتیای هیژی ب ریه کا نوی دیاردکهن)) (محهمه د، ۲۰۲۳: ۱۸۵). ئه ف ریبازه ژ سی ئاستان پیکدهیت، برگه ل دویف ئاست و ریزین برگه یان دهینه ریکخستن.

ریبازا دارا کیشناسی و ریبازا ته فنی کیشناسی هه فدهم هاتینه بکارهینان و ههردو لیکولینی ل هیژی دکهن، به لی ههر ئیک ب رهنگه کی جودا. د ئه ف لیکولینیدا ریبازه کا دیر یا ب نا ف ریبازا ته فنی کفانکری یا کیشناسی ژبو دیارکرنا جهی سهره یی کاری دی هیته جیه جیکرن.

برگه د **ریبازا ته فنی کفانکری** یا فونولوجیا کیشناسیدا ل دویف ئاست و ریزین برگان (ئاستی برگی، ئاستی پینگاف، ئاستی په یی) دهینه ریکخستن و شروقه کا ته مام بو ئاستین ته فنیژی دیاردکهن، داکو ل ده می شروقه کرنی د شیاندابیت برگین هیژدار ب هیما یی (*) د پیکهاته یا ههر پینگافه کیدا دیاربکهین، د ئه ف ریبازیدا ههر پیکهاته ک دکه فیه د نافهرا دو کفاناندا، ههروه سا سهره یه که ههیه کول پیش وهخت ل دویف جهی هیژی هاتییه دیارکر. ل فیره مه سیسته می ژ خواری بهره ف سهری بکارهینایه، ئانکو ئاستی خواری ژ (ئاستی برگی) دهستپیدکهت کو تیدا بو ههر برگه کی هیما یه کی بهیز (*) دهیته دانان، وهک:

(۱) پیداکر - \pe'dakir\

(ئاستی برگی) ۱ (*) (*) (*)

Pe' da kir

د ئاستی سهردادا، ب (ئاستی پینگاف) دهیته نیاسین ل فیره هیما بو برگین هیژ وهگر د پینگافیدا دهیته دانان و ب سهره یین پینگاف دهیته نیاسین و بو ههر برگه کا لاواز د ناف ئه ف ریبازیدا خاله ک (.) دهیته دانان، هه رچهنده د ئه فی ئاستیدا زالترین هیژ نا هیته دیارکر، به لی ئه و برگه دهیته دیارکر یین ب شیوه کی گشتی هیژی وهردگرن، وهک:

(ئاستی پینگاف) ۲ (*) . (*)

ئاستی سهری کو (ئاستی په یغی) یه، ئەف ئاسته ژبو دیارکرن و دەستنیشانکرن هیزا سهره کی هاتیه تهرخانکرن، کو ئاماژه ب کوپیتکا تهفنی کیشناسی یا ئاستی په یغی ددهت، له وړا ل فیزه هیما یان ستیر بتی ل هندافی برگا هه لگرا هیزا سهره کی دهیته دانان (Katamba, 1989: 225) و پینگافین دیتر ههمیان هیزا لاوه کی هه یه، وهک:

(*)	(ئاستی په یغی) ۳	↑
(*) . (*)	(ئاستی پینگافی) ۲	
(*) (*) (*)	(ئاستی برگی) ۱	
Pe' da kir	ژخواری بهرهف سهری	

۲.۱ هیز و برکه

هیز و برکه زارافین پیکفه گریداینه و ههردو د ئاستی دهنگسازیدا کاردکهن و په یوه نندییه کا بهیز د نافهرا واندا هه یه، به لی ههر ئیک ژ وان ئاماژی ب تشته کی ددهت و ئارمانج و تایه تمه نندیین خو هه نه. ((گرنگی هیز له گه ل به کارهینان و چونیته و جوړی برکه ی زماندا ده رته کهو، چونکه ههر ناوی هیزمان هینا ئه بی ناوی برکه شی له گه لدا بهین)) (وهیس، ۱۹۸۴: ۸۲) واته برکه هه لگرا هیزیه ((هیز له بابته دهنگسازیدا واتای گوکردنی برکه یه ک به شیوه یه کی روونتر و بلندتر له برکه کانی دهروبه ی ده گه یی)) (موسا، ۲۰۰۹: ۱۵)

هیز گفاشته که دکه فیه سهر برگی و د برگیژیدا دکه فیه سهر دهنگی فاول. واته ((سنوری به لافبوونا هیزی ل سهر زنجیرا ئاخفتی برکه یه، ئەفهژی رهنگه برکه بخوه ببیته په یغه کا سهر بخوه، یانژی پشکه ک بیت ژ په یغه کا چهند برکه یی)) (سهری و نه جمه دین، ۲۰۱۹: ۱۵۴).

جوداهی د دهستنیشانکرن هژماره و جوړین هیزی د زمانی کوردیدا ژلاپ زمانفاناقه هه یه، ب شیوه یه کی گشتی و ب کورتی دی ئاماژه ب دو جوران دهین:

أ- هیزا سهره کی - primary stress:

بهیزترین په یف د رستیدا، یان بیژین بهیزترین برکه دپه یغیدا ئه وه ی هیزی وهردگریت، ئەو برکه زی هه لگرا فشاره کا زورا بایه.

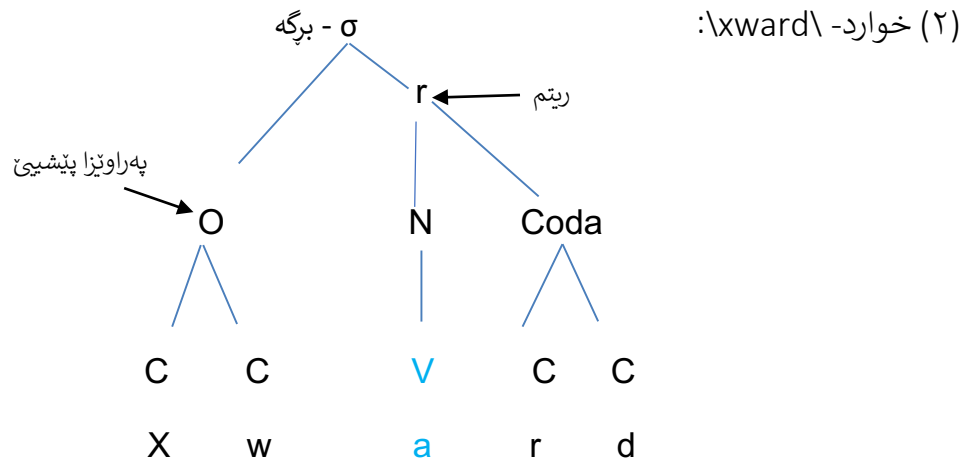
ئەف جوړی هیزی د ریازا دارا فونولوجیا کیشناسیدا ب (Strong) هاتیه نافکرن، ژبه رکو ئەو برگا هیزا وی زنده تر یا زال دهسته و هیما ی وی د دارئاساییدا (S)، ههروهسا د ریازا تهفنی کیشناسیدا ئەو برگا هیزا وی زنده تر ب هیما ی (*) هاتیه نیاسین (محهمه د، ۲۰۲۳: ۱۷۷ و ۱۸۵).

ب- هیزا لاواز - weak stress

ههروهک ژ نافی دیاره، ئەف جوړی هیزی ب هیزا لاواز هاتیه هژمارتن و د ریازا دارا فونولوجیا کیشناسیدا ب (Weak) هاتیه نافکرن، ژبه رکو هیزا وی کیمتره و هیما ی وی د دارئاساییدا (W) یه، ههروهسا د ریازا تهفنی کیشناسیدا ئەو برگا هیزا وی لاوازر یا بی هیما یه و هنده جارنژی ب (.) (هه مان ژیده: ۱۷۷ و ۱۹۳) هاتیه دیارکرن داکو ده ریپنی ژ هیزا ریژه ییا برگان بکه ن.

د فۆنۆلۆجیا کیشناسیدا ئەف هەردو جوۆره یان هەردو ره گه زین (بهیز و لاواز) ب خویشک هاتینه نیاسین و سه خله ئی بهیزی و لاوازی د ناقبه را واندا یی ریژه ییه ئانکو برگا بهیتر زالبونه کا مه زتر به رامبه را هه فسو یان خویشکا خو هه یه.

برگه یه که یه کا سه ره کی و گرنگ فۆنۆلۆجییه نه خاسمه پشتی سه ره لدا نا فۆنۆلۆجیا به ره مه پینانی یا نه راسته هیل پیته کی زۆر ب ئەف یه که یی هاتیه دان. برگه چەند دەنگه کن ب ئیکجار یان ئیک هه ناسه ژ ده فی مرو فی دەرکه فیت ((برگه یی کرۆک یان کوپیتک هه یه و هیژی و هردگریت و ژ هه می پارچه یین دیین برگه یی بهیستنه کا زیده تر هه یه)) (سه بری و نه جمه دین، ۲۰۱۹: ۱۹۴)، واته پیدیه دهنگه کی فاول هه ر تیدا هه بیت داکو ببیته کالک بۆ برگه یی و فشاره کا زورا بای هه لدگریت، وه ک:

د ئەف نمونیدا برگه ل دهستپیک بۆ دو پارچان (پهراویزا پینشیی- Onset, ریتیم- Rethm) هاتیه دابه شکر، پهراویزا پینشیی هەردو کونسونانتین ل دهستپیکا برگه- بهری فاولی بخوڤه دگریت، به لی ریتیم بۆ دو پارچین دی هاتیه دابه شکر، ژبه رکو هه لگرا کالکا برگیه (کالک) ئەو دهنگی فاوله یی کو بایه کی زۆرتر ل گه ل دهیتته مه زاختن و هیژ دکه فیته سه ر، پارچا دوئ هەردو کونسونانتین دوماهی ئانکول پشت فاولی بخوڤه دگریت و دیژنی (پهراویزا پاشیی - Coda).

ژ خالین گرنگ د ناقبه را هیژ و برگه ییدا ئەوه، ئەگه ر که رتین دهنگی برگه دروست نه که ن هیژی چ هه بونا خو نابیت، ژبه رکو هیژ فۆنیمه کا نه که رتیه و ب رتیا که رتیا دەرکه فیت و رولی خو دبینیت. د شیاندا به برگه بهیتته دهستنیشانکر د نقیشیندا، به لی دهستنیشانکرنا سنوری هیژی د میشکی مروفیدایه (وهیس، ۱۹۸۴: ۸۲).

۳.۱ پینگاف - foot

هه ر زمانه کی تایبه تمه ندیا خو ژبو دروستکرنا پینگافین کیشناسی هه یه، جورین پینگافی ب شیوه کی تیروته سه ل ژلایی زمانقان (هه یس) یقه ل سالا (۱۹۸۰) د په رتوکا (A Metrical Theory of Stress rules) دا هاتینه دارژتن و د ئەنجامدا دیارکریه کو هه می زمانین جیهانی پیدفی بتنی ب دو جورین سه ره کی هه یه، ئەوژی پینگافا سنوردار و پینگافا نه سنوردارن (Hayes, 1995: 86)، د ئەوان زماناندا یین پینگافین سنوردار هه ین، برگه کا بهیز ل گه ل برگه کا لاواز پیکفه پینگافه کا دوانه یی یا سنوردار دروستدکه ن، به لی ئەو زمانین پینگافین نه سنوردار هه ین ری ب پتر ژ ئیک برگه لاواز ددهت. که واته برگه ژبو ئافاکرنا پینگافین کیشناسی دهینه ریکخستن (Al-Hindawi, 2018: 13). پینگاف ژبو مه ره ما دانانا هیژی و ل سه ر هژمارتا برگان دهیتته ئافاکرن یی ل بهر چاف وه رگرتنا سه نگا برگی (Al Abdely, 2011: 387).

ب شیوه کی گشتی هه می ده مان پینگافه کا بهرچاف د ناف په یفی یان گوتنیدا هه یه- ئه گهر ژ پینگافه کی پتر هه بن-؛ ژبه رکو ئه و پینگاف هیژا سهره کیا هه می په یفی یان گوتنی وهردگریت و د ناف پینگافیزیدا پیدفیه برکه کا بهیژ هه بیت، بۆنمونه ئه گهر کاری (کیلا-Kela) وهربرگین، دی بینین ژ دو برگان پیکدهیت کو ئیک یا بهیژه و ئیک لاوازه و ههردویان پیکفه پینگافه ک دروستکریه:

(۳) کیلا-Ke'la\:

ئاستی پینگافی (. *)

ئاستی برگئی (* *)

Ke' la

ههروهسا ئه گهر کاری (کیلایهفه-Kelajəvə) وهربرگین، ژ چوار برگان پیکدهیت و ب ئه فی رهنگی ل خواری دهیتنه پینگافکر:

(۴) کیلایهفه-Ke'la jə və\:

(ئاستی په یفی) (*)

(ئاستی پینگافی) (.) (* .)

(ئاستی برگئی) (* *) (* *)

Ke' la jə və

واته هه می په یقان شیان پینگافکرنی یان شیکرنی- parsing د فۆنۆلۆجیا کیشناسیدا هه یه (Hayes,1995:47) و ب دو شیوازن دهیتنه پیشاندان یان ب رپیا دارا کیشناسی یان ب ته ففی کیشناسی (Al Abdely, 2011:385).

پشکا دوی: سهره و نیاسینا پروسا جهی سهری

۱,۲. سهره چییه؟

د ریزمانا نویدا گه له ک گرنگی ب سهری دهیتنه دان (ئه مین، ۲۰۱۸: ۶۷۲)، ژبو دهستنیشانکرنا سهری و جهی وی د پینگافا فۆنۆلۆجیا کاریدا چهند پرسیاره ک هه نه، ژ ئه وان:

أ- سهره د فۆنۆلۆجیا کیشناسیدا چهند جۆرن؟

ب- گرنگیا سهری د چ دایه؟

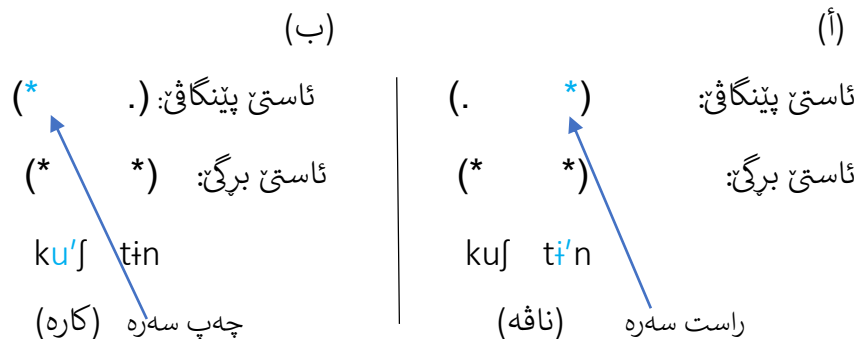
ت- سهره و جهی سهری د کاریدا چهوا دهیتنه دهستنیشانکر؟

ج- سهری چ په یوهندی ب دهوروبه رپن خوفه د پینگافیدا هه یه؟

سه بارهت بهرشفدانا پرسیارا (أ)، ((له دهنگسازي کیشناسیدا دو جۆر سهره جیاده کرئته وه سهری لای راستی ههنگاوه کان که به زاراوهی (Right head Foot) له زمانی ئینگلیزی روناکراوه ته وه، جۆری دوه میان سهری لای چه پی

ههنگاهكان، كه به (Left head Foot) له زمانى ئینگىزى (رونكراوهتهوه) (ئىبراهيم، ۲۰۲۲: ۹۲)، بۆنمونه ئهگهر چاوكى (كوشتن) وهبرگرين، دى ب فى رهنگى ههته شروقه كرن:

(۵)

ئەگەر لىنئىزىنه كى بۆ هەردو برگىن بهێز و لاواز يىن چاوكى (گوشتن) بكهين، دى بينين دو شروقه كرنان بخوڤه دگريت، ژبهركو يا پىدڤيه ل سەر مه تىبينيا وى چەندى بكهين كو ئايا مەبهست ژى (ناڤه- چاوكه)؟ يان (كارە- ئەو كوشتن)؟. د نمونا (أ) دا برگا بهێز يا كهفتيه دوماهيا پىنگاڤى، به لى د نمونا (ب) دا برگا بهێز يا كهفتيه دەستپىكا پىنگاڤى. برگا بهێز هەمى دەمان د پىنگاڤىدا سەرەيه.

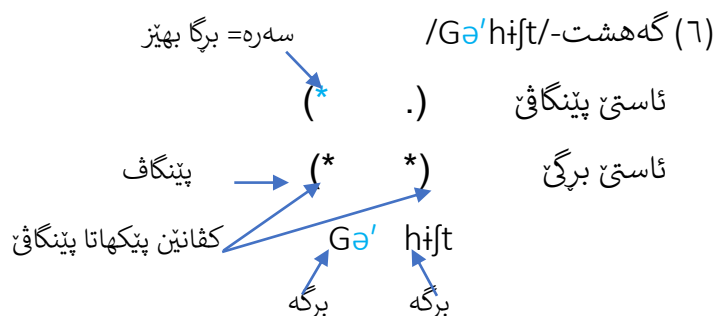
بەرسف بۆ پرسيارين ديتەر، د چارچوڤى سنورى پەيفىدا برگەيهك دبىته سەرە، ژبهركو ئەو برگە هيزا سەرەكيا پەيفى بخوڤه دگريت، واتە برگا ژ هەميان بهێزتر و بەرچاڤتر دبىته سەرە (headedness) و ب (*) دەيته دياركرن، هەروەسا پەيوەنديا سەرە ب برگىن ديترين لاوازين هەفسو يىن خوڤه ئەوين كو ب (endepended) دەينه نياسين د پىنگاڤىدا يا دەستەهلاتدارە، ئانكو سەرە دەستەهلاتى ل سەر هەفسويا خو بۆ لايى راستى يان يى چەپى ددەت. ب شيوە كى گشتى جەئى سەرە يى جىگير نينه، بەلكول دويڤ ئەوان رەگەزىن ل گەل دەين بۆ لايى راستى يان لايى چەپى دگوهورينىدانه. ژبهر ئەڤى چەندى هەردەمى هيز كهفته سەر برگا دوماهيا ژ كارى دى سەرە بىته (راست سەرە)، به لى ئەگەر هيز كهفته سەر برگا دەستپىكى ژ كارى دى سەرە بىته (چەپ سەرە) - ئەگەر هات و ب ئابىيا فونەتيكى يا جيهانى هاتبىته توماركرن - (محەمەد، ۲۰۲۳: ۱۸۱-۱۸۲).

۲,۲ پەيوەندى د ناڤهرا هيز، برگە، پىنگاڤ و سەرەيدا:

دەستنيشانكرنا جەئى هيزى ل سەر برگان و دابهشكرنا هيزى د زنجيرهكا كەرتاندا دبىته ئەگەرى شروڤه كرنا ئاخفتنى بۆ دروستكرنا گروپىن كەرتان د پىنگاڤاندا، پاشى دياركرنا سەرە د هەر پىنگاڤه كيدا، ل دوماهياى دياركرنا هيزا سەرە كى و هوسا دى سەرە يى پىنگاڤى بدەستڤههيت (Hamid, 2015:126). هيز ل دويڤ ريتما زمانى دەيته دانان و ئەڤه دبىته ناڤهروكا تيورا فۆنۆلوجيا كيشناسى.

سەبارەت دەستنيشانكرنا سەرە د زمانى كورديدا ب هەمان رهنگى زمانى ئینگىزى، ژبهركو هەر دەمى بەحسى پروسىسا جەئى سەرە د فۆنۆلوجيا كيشناسيدا هاته كرن، ئىكسەر هزرا مروڤى بۆ هيزا سەرە كى دەيته برن كا ئايا دكهڤيته لايى راستى يى پىنگاڤا كيشناسى، يان دكهڤيته لايى چەپى يى پىنگاڤى و پىنگاڤى ژ برگەيان پىكدەين ژبلى كو هيز بخوژى

دكهفئته سهر برگي، كهواته پهيوهنديه كا بهيژ د نافبهرا (سهره، هيژ، برگه و پينگاف)يدا ههيه، بو پتر رونكرنا ئهفئ پهيوهندي دى د كاري (گههشت)دا دياركهين:

ههروه كوژ شروقه كرنى ديار، ل دهستپيكي كار بو برگهيان هاتيه دابهشكرن كوژ دو برگان پينكهاتيه، ئهفان ههردو برگهيان پينگافه كا سنوردار د ئاستى برگيدا دروستكره و ههردوژى تا رادهيه كي هيژ وهركرن، بهلى ل فئره هيژا سهره كي و لاوه كي ژ ههف نه هاتينه جوداكرن، د ئاستى پينگافيدا بهيژترين برگه هاتيه دياركرن و ئهف برگ بهيژيان يا سهره كي د ناف پينگافا كيشناسيدا دبته سهره.

٣,٢. هيژ د كاري زمانى كوردى- گوڤهرا بههديندا

خالا ژ ههميان گرنگتر ل فئره ئهوه جهى هيژى ي دروست د كاري زمانى كورديدا بزانيان دكو بشين ب دروستى برپارا جهى سهره يى كاري د پينگافيدا بدين، لهورا بهرى دهست ب شروقه كرن و دياركرنا جهى سهره يى كاري د پينگافا فونولوجيا زمانى كورديدا بكهين، فهره جهى هيژى د كاري زمانى كورديدا بزانيان.

ههر زمانه كي تايبهتمه ندين خويين دهنگسازى ژبو دياركرنا جهى هيژى ههنه، واته هيژ دكهفئته سهر هه مى برگين پهيڤى، بهلى رادا بهيژبونا وان ژيىكجودايه (ئهمين، ٢٠٠٩: ٢٨٥).

ههژى ئاماژه پيكرنئيه كو ههرسى خالين ئاستين (پلا دهنگى- رهوت يا بلندتر)، (ماوى دريژتر) و (دهنگ بلنديه كا مهزتر) تايبهتمه ندين برگ بهيژن ب گشتى، بهلى د زمانى كورديدا بتنى ههردو خالين (دهنگ بلندي و دريژى) ب خالين سهره كيين هيژى دهينه نياسين (Ahmad, A.M.R,1986, McCarus,E.N,1985, Fattah,M.M,1997).

هيژا سهره كي د پهيڤيدا دكهفئته سهر برگه كي ژ برگين پهيڤى و يا ئازاد نيه كوژ برگه كي بو ئيكا دى بهيڤته فه گوهازتن. جهى هيژى ئازاديه كا سنوردار د زمانى كورديدا ههيه، ئانكو يا جيگير نيه و دههمان دهمد يا ئازادى نيه (Fattah,1997:45)، ههروهسان ب رپيا دهستنيشانكرن و نياسينا هيژا سهره كي، هيژين لاوه كي دهينه دياركرن.

ههرده مى نافيان چاوگ وهكو پهيڤه كا فهرههنگى د زمانى كورديدا بكارهات، هيژ دى كهفئته سهر قاوولى برگ دوماهيى ژ پهيڤى (حهسهن، ١٩٩٨: ١٠٥)، وهك:

(٧) كوردستان- \kurdista'n-

نهسرين- \nəsri'n-

شهمندهف- \jəməndəfi'r-...

(٨) كرين-\kiri'n\

فروشتن-\Firoft'n\

فه گوهازن-\Vəgohazt'n\...

ديسان ده مې جهې هېزې ژ برگه يه كې بۆ برگه يه كا ديترا پهيځى هاته گوهورين، دى بيته نه گهرى گوهورينا واتاي، يان دى به شى ئاخفتى گوهوريت، وهك نه فان نمونه يېن ل خوارى:

(٩) نه مام-\nəma'm\-(نافه- شتل)، نه مام-\nə'mam\-(كاره).

نخستن-\nivist'n\-(چاوكه)، نخستن-\n'i'vistin\-(نهو نخستن)دا (كاره) .

ديسان د هندك پهياندا نه گهر گوهورين پيدا نه بو ((ده بيته هوى نه وهى كه نه و شهيه له بيستن ناساز ده رچى)) (حه سهن، ١٩٩٨: ٨٠).

ب كورتى زمانى كوردى يې به رنياه ب دهركه فتنا هېزى ل سهر برگا دوماه يې ژ پهيځى يې ل بهرچاف وه رگرتنا دريژا هيا برځى يان سهنگا برځى، به لى د هندك بارودوخاندا هېز د زمانى كورديدا ناكه فته دوماه يې، نه وژى ژ نه نجامى هاتنا هندك پاشگر و پيشگرين دياركريبه (Hasan,A. 2016: 370-371)، بۆ نمونه هېز ل گهل كاران ژ بهر هاتنا مؤر فميين تافى و مؤر فميين ريكه فتى يا جوره و جوره (غريب، ١٣٤: ٢٠١٩)، وهك:

(١٠)

چاوك	ده مې بورى	ده مې نه بورى
كيشان- \keʃa'n\	كيشام-\ke'ʃam\	دكيشم-\dikeʃ'm\
كوشتن \kuft'n\	كوشتى-\ku'ʃti\	دكوژيت-\di'kuʒi't\
وهريان-\wə'rija\	وهريا-\wə'rja\	دوهريان-\diwə'rija'n\
گه هاندن- \Gəhand'n\	گه هاندم-\Gəhand'im\	دگه هاند-\di'Gəhand'd\

((كار چالاكترين ره گه زى هېز راكيشه له قسه ي ئاساي دا به تايبه تى كارى ساده پر واتا هه ميشه له ناو قسه ي ئاساي دا هېز دارن، ريگه به هېچ ره گه زىكى تر نادهن كه هېز بۆ خويان بهن)) (حه سهن، ١٩٩٨: ١٩٣)، به لى پيدفیه ژيبرنه كه ين كو د زمانى كورديدا ((كار نيه له زمانه كه دا ته نيا له يه ك مؤر فميين پيك بيت)) (فته تاح، ٢٠١٠: ٢٤٦).

ب شيوه كې گشتى هېز د كارى گوڤه را كورديدا دكه فته سهر:

- هه می پیشگرین دارێژتی (دا، را، هه، له، ...) یێن ل گهل کاری سینتاکسی دهین، وهک :

(۱۱) گرت- \gɪ'rt\

داگرت- \da'gɪrt\

راگرت- \ra'gɪrt\

هه لگرت- \hə'lgɪrt\

فه گرت- \və'gɪrt\

- مۆرفیما رێزما نی (ب) یا فرمانی، وهک:

(۱۲) بگره- \bɪ'grə\، بنفیسه- \bɪ'nvisə\، بخۆ- \bɪ'xo\ ...

- مورفیمێن نه رێکرنی (نه، نا)، وهک:

(۱۳) نه گرت- nə'gɪrt، نه خوار- nə'xwar، نه بر- nə'bir، ...

ناگرم- na'gɪrɪm، نادهم- na'dəm، ناچم- na'tʃɪm، ...

واته، کاری بوری ههروهسا مۆرفیما رێزما نی (ب) یا فرمانی ده می دهردهکه فیت (Fattah, M.M, 1997: 53) و (حه سه ن، ۱۹۹۸: ۱۰۰-۱۰۳) هێژ به رهف پیشییه دهیت، دیسان ده می مورفیم نه رێکرنی (نه -یا هه می ده مین کاری-، (نا- یا کاری نه بوری- پشکداریی د دروستکرنا په یقین نویدا دکه ن، بیهێژن، به لی ده می پشکداریی د سینتاکسیدا دکه ن، هێژ وه رگرن (غهریب، ۲۰۱۹: ۱۲۶)، وهک:

(۱۴)

نه رێکرن د سینتاکسیدا	نه رێکرن د مورفۆلۆجیدا
نه گرت- nə'gɪrt	نه ساخ- \nəsə'x\
ناگرم- na'gɪrɪm	ناخۆش- \naxu'ʃ\
نه مر- \nə'mɪr\	نه یار- \nəjə'r\

ده می دو پیشگرین کاری یێن به یژ د سینتاکسیدا ب هه قرا دهین، دی هێژ که فیته سه ر پیشگری پیشی، وهک:

(۱۵) بگره- \bɪ'grə\، نه گره- \nə'gɪrə\

هه ل بگره- \hə'lbɪgrə\، هه ل نه گره- \hə'lnəgɪrə\

دابه شکرنا هێژی، پیکهاتا پێنگاڤی د زمانی کوردیدا دده ته دیارکرن و ژ ئه نجامی ده ستنیشانکرنا جهی هێژی، (جهی سه ره ی) د پێنگاڤیدا دیاردبیت، که واته ئاستی پێنگاڤی دبیته پارامیتهری جهی سه ره ی.

٣. ٤. جھي سهرهين کاري د گوفه را به هدينيدا و لايه نې پراکتیکی ليکوليئي

لايه نې پراکتیکی ليکوليئي، دي ل دويث تيورا فونولوجيا کيشناسي هيته نه جامدان، ههلبهت جھي هيژي د هه مي زماناندا وه کي ئيک نينه، بو نمونه ((هيژ له ناودا له سهر برگه ي کوتايي وشه يه و له ئينگليزيدا به پيچه وانه له برگه ي سهره تايه. له کاردا ... هيژ له سهر برگه ي يه که مه و له ئينگليزيدا زوريه ي هيژ له سهر برگه ي کوتايي کاره که يه)) (موسا : ٢٠٠٩ : ١٢٠)، به لي يا گرنگ هه بونا پيکه اتا فونولوجيا کيشناسيه د زماناندا، د ئه في خاليديا بتني دي تيشکي ئيخينه ل سهر جھي سهره يي کاري د گوفه را به هدينيدا:

- جھي سهره يي کاري

ههر زمانه کي تايبه تمه نديا خو هه يه بو دروستکرنا پينگافان، هه بونا هژمارا برگان د پينگافيديا ژ ئيک جياوازن. ههروهک ل پيش نوکه مه ئاماره پي داي ئه و زمانين پينگاف تييدا سنوردار، ژ برگه کا بهيژ و ل گهل برگه کا لاواز پيکدهيت، يانزي ژ برگه کا بهيژ بتني پيکدهيت، به لي ئه و زمانين پينگاف تييدا نه سنوردار ژ برگه کا بهيژ و ل گهل پتر ژ برگه کا لاواز دکه فنه ل ژير پينگافه کي. د شياندايه بو زمانني کوردی گريمانا سنورداريي بهيته کرن، ژبه رکو هژماره کا زورا په يقان ب گشتي و کاران ب تايبه تي د زمانني کورديدا ژ دو برگان پيکدهيت، وهک: (رينشت، هيلا، بري، زفري، کيلا، زاني، گه هاند، هه ژاند، چه ماند، گريا...)، پينگافکرنا وانزي دي ب في رهنگي ديارکري بيت :

(١٦) رينشت - \Ri'niɬt\ :

ئاستي پينگافي (* .)

ئاستي برگي (* *)

Ri' niɬt

(١٧) هيلا - \He'la\ :

ئاستي پينگافي (* .)

ئاستي برگي (* *)

He' la

(١٨) بري - \b'i'ri\ :

ئاستي پينگافي (* .)

ئاستي برگي (* *)

b'i' ri

ههروهسا په يقين چوار برگه ييژي ژبه رکو جوتن، له ورا چ ئاريشه ل ده مي پينگافکرني په يدانابن، وهک (شروقه کر، نفسيو، هاتيه فنه، نه خاندويه، ناگه هينم، بخه ملينه...) ب هه مان رهنگ دهينه پينگافکرني، بونونه ئه گهر کاري (شروقه کر) وه برگرين دي ب ئه في رهنگي ل خواري بيت:

(١٩) شروڤه كر - \fɪ'rovəkɪr\:

(ئاستى په يښى) (*)

(ئاستى پينگافى) (* .) (* .)

(ئاستى برگى) (* *) (* *)

fɪ' ro və kɪr

(٢٠) نقشىبو - \nɪ'visibu\:

(ئاستى په يښى) (*)

(ئاستى پينگافى) (* .) (* .)

(ئاستى برگى) (* *) (* *)

nɪ' vɪ si bu

(٢١) هاتيهفه - \ha'tijəvə\:

(ئاستى په يښى) (*)

(ئاستى پينگافى) (* .) (* .)

(ئاستى برگى) (* *) (* *)

ha' ti jə və

(Nespor&Vogel) ئامازه ب جوړه كې ديتري پينگافى دايه، نهوژى ژ ئيك برگه بتى پيكدهيت و نهو برگه يا بهيزه و ب پينگافا (ئيكانه-unary) يان (ئاست نزم-degenerate) دهيتته نياسين (1986:270)، نهف جوړى پينگافىژى د كارين سينتاكسى يين زمانى كورديدا دهيتته ديتن، ژبهركو گه لهك كار د زمانى كورديدا هه نه كو ژ برگه كې بتى پيكدهين، وهك (چاند، هات، خست، چو، خوار، بر، كهفت، خواند، كر، دا، خواست، ...) هه لبهت شروڤه كرنا وان، بتى ئيك برگه د ئاستى برگيدا هه يه و د ئاستى پينگافىژيدا هه مان برگه هيژى وهر دگريت:

(٢٢) چاند - \tʃa'nd\:

(ئاستى پينگافى) (*)

(ئاستى برگى) (*)

tʃa'nd

(٢٣) خواند - \xwa'nd\:

(ئاستى پينگافى) (*)

(ئاستى برگى) (*)

xwa'nd

(٢٤) كهفت -\kə'vt\:

(*) ئاستى پىنگاڤى

(*) ئاستى برگى

kə'vt

سه بارهت دروستكرنا پىنگاڤان ژ كارىن سى برگه پى، د زمانى كوردى- گوڤهرا به هدينيدا دهيتته گریمانە كرن كو دهستپىكرنا ئاراستهيا پىنگاڤكرنا كارى ژ لايى چه پى به رهف راستيه وهك نمونا هژماره (٢٥)، ژبهركو جهى سهرى د پترىا پىنگاڤىن كارى زمانى كورديدا ل سهر برگهيا دهستپىكپيه.

په يوه ندىه كا بهيژ د نافهرا (ئاراسته كرن و جهى هيزا سهره كى) دا ههيه، بۆ نمونه ئه گهر هيز بكه فته سهره تا په يښى، ئاراسته كرن دروستكرنا پىنگاڤ دى ژ سهره تا په يښى دهستپىكهت ئانكو (ژ لايى چه پى به رهف راستى ب IPA)، به لى ئه و سيسته مېن هيزا سهره كيا وان دكه فته ل دوماهيا په يښى، ئاراسته كرن دروستكرنا پىنگاڤ دى ژ دوماهيا په يښى ئانكو (ژ لايى راستى به رهف چه پى ب IPA) دهستپىكهت. كه واته، ئاراستهيا شروڤه كرن كارىن زمانى كوردى بۆ دروستكرنا پىنگاڤان ژ لايى چه پى دهستپىكهت به رهف راستى. ل دهستپىكى دى په يښى هيتته برگه كرن، د دويڤدا پىنگاڤه كا ته مام ل لايى چه پى هيتته دهستپىشانكرن كو ژ دو برگان پىكه ديت، ئه و برگا ل دوماهيى بتى دمىنيت دى بيته پىنگاڤه كا سنوردارا ئاست نزم degenerate foot؛ ئه ف جوړى پىنگاڤى ژ ئيك برگه بتى پىكه ديت، رونكرن و رافه كرن ئاراسته كرنى پتر د په يښى سى برگه ييدا ديار دبىت، وهك:

(٢٥) ئافاكر -/a'vakir/ سى برگه پى:

* (a' va kir) ← پىنگاڤكرنا كارى ژ لايى راستى به رهف چه پى *

→ (a' va) (kir) پىنگاڤكرنا كارى ژ لايى چه پى به رهف راستى.

دهستپىشانكرنا جهى سهره پى كارى پى ئه فان نمونان دى ب فى رهنكى بيت، ئه وژى:

(٢٦) ئافاكر -\a'vakir\:

(*) ئاستى په يښى

(*) (.) ئاستى پىنگاڤى

(*) (*) ئاستى برگى

A' va kir

(٢٧) وه رپچا -/wə'rpɛtʃa/:

(*) ئاستى په يښى

(*) (.) ئاستى پىنگاڤى

ئاستى برگى (*) (*) (*)

wə'r pe tʃa

(۲۸) بخوينه - \bixwinə\

ئاستى پەيغى (*) (*) (*)

ئاستى پىنگاڧى (*) (*) (*)

ئاستى برگى (*) (*) (*)

bix wi nə

ب گشتى د نمونين بوريدا، هەر کارەك ب شىوى برگە کرن هاتيه دياركرن و بو هەر برگە كى هيمايەك هاتيه دانان، پاشى ل ئاستى پىنگاڧى سەرەپى هەر پىنگاڧە كى هيمايەك وەرگرتيه، د ئاستى سەريدا برگە دەستپىكى هيزەكا زىدەتر يان سەرەكى وەرگرتيه، ژبەركو كارە، لەورا هيمما بتى كەفتيه ل سەر برگە دەستپىكى كو بهيژترين برگەيه د ئاستى پەيغىدا.

ئەنجام

ل دويش ئەوان پىزانين د ئەڧى لىكولينىدا هاتينه داريژتن و گەنگەشەكرن، د شياندايه ئەڧان كورته ئەنجامان ژى دياربەكەين:

- ۱- جەئى سەرەپى كارى د پىكهاڧا پىنگاڧا فۆنۆلۆجيدا ل گوڤەرا بەهدينى يا (چەپ سەرە) به.
- ۲- هيزا سەرەكى د پىنگاڧا فۆنۆلۆجيا كارى زمانى كورديدا پتريا جاران دكەڤيته دەستپىكا كارى.
- ۳- پتريا جاران پىكهاڧا پىنگاڧا كيشناسى يا دوپرگەيه، ئانكو سنورداره و فورمى وى ب ئەڧى شىوهى (*). يە، ديسان يا ژ پىنگاڧىن ئاست نزمى ڧالا نيه و فورمى وى بتى ژ ستيره كى (*) پىكدەيت.
- ۴- دەستنيشانكرنا جەئى سەرەپى كارى د پىنگاڧا فۆنۆلۆجيا زمانى كورديدا ب هەمان رەنگى زمانى ئىنگليزى دەيتە پىڤەر كرن؛ بتى جياوازى د جوړى سەرەيدا، ئانكو پتريا جاران سەرەپى كارى پى زمانى ئىنگليزى پى راست سەرەيه و سەرەپى كارى پى زمانى كوردى پى چەپ سەرەيه.

ليستا ژىدەران

ئەمىن، شاپر نايف، (۲۰۱۸) 'دەستنيشانكرنا سەرەى د هەڧالناڧى لىكدائيدا'، گوڤارا زانستين مروفاهەتى يا زانكۆيا زاخۆ، ژمارە (۳)، پەربەند (۶)، ل ۶۷۲-۶۸۲. <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2018.6.3.116>

ئەمىن، وريا عومەر، (۲۰۰۹) ئاسۆيه كى ترى زمانهوانى، بەرگى يەكەم، چاپى دوهم، هەولير.

ئىبراهيم، هاوسەر نهوزاد ڤهڤ، (۲۰۲۲) دەنگسازى بەرههههپان له نيوان دەنگسازى كيشناسى و دەنگسازى كەرتە دەنگيه خودكاربيهكاندا، نامەى دكتورا، كۆليژى پەروەردە، زانكۆى راپهرين.

هەسەن، رحمان ئىسماعيل، (۱۹۹۸) پەريهوى فۆنيمە ناكەرتيهكان له زمانى كوردى دا، نامى دكتورا، كۆليژى پەروەردە- ئىبن رشد- زانكۆى بەغدا.

- سهبري، شيرزاد و نهجمه دين، عهبدولسهلام، (٢٠١٩) فۆنۆلۆجى، چاپا ئىككى، چاپخانه يا هيفى- ههولير.
- غەريب، دلشاد محەمەد، (٢٠١٩) هيز و نه كسپنت له شيوه زارى كهركوكدا، نامه ي دكتورا، كۆليزى زمان، زانكۆى سلیماني، سلیماني.
- فهتاج، محەمەد مه عروف، (٢٠١٠) ليكۆلینه وه زمانه وانیه كان، كۆكرده وه و ئاماده كردنى خوشناو، شيروان حسين و قادر، شيروان ميرزا، چاپي يه كه م، چاپخانه ي رۆژه لات (ههولير).
- محەمەد، كه سه ر ياسين، (٢٠٢٣) فۆنۆلۆجيا به ره مه مه ينانى يا نه راسته هيلى د زمانى كورديدا، چاپا ئىككى، وه شانخانا په رتوكخانا به هدينان.
- موسا، عهبدولوهاب خاليد، (٢٠٠٩) هيز و ئاوازه له ديالېكتى كوردى ژورودا، كتيخانه ي گشتى ههولير، كوردستان.
- وهيس، غازى فاتح، (١٩٨٤) فونه تيك، چاپي يه كه م، چاپخانه ي الاديب البغدادى .
- ژيدير ب زمانى عه ره بى:
- بوعناني، مصطفى، (٢٠١٠) في الصوتيات العربية و الغربية ابعاد التصنيف الفونيتيقي و نماذج التنظير الفونولوجي، عالم الكتب الحديث، اربد-الاردن.
- السغوشي، ادريس، (١٩٨٧) مدخل للصوتاة التوليدية، دار التوبقال للنشر.
- Ahmad, A.M.R, (1986). The phonemic system of modern standard Kurdish. University of Michigan.
- Al-Abdely, A., (2011). 'Stress Patterns in an Iraqi Arabic Variant: a Metrical Approach'. Al-Anbar Journal of Education, 5, pp.379-402.
- DOI: [10.37654/aujll.2011.64152](https://doi.org/10.37654/aujll.2011.64152).
- Al-Hindawi, D.F.H. and Al-Aadili, N.M. (2018), The Basic Tenets of Generative Phonology, University of Babylon. Journal of Education and practice, 10.
- Chomsky, N . and. Halle,M. (1968) The Sound Pattern of English, The Mit Press Cambredge, Massachussts London,ED: 1991.
- Fattah,M.M, (1997). A Generative Grammar of Kurdish , PhD thesis, Faculty of Humanities (FGw),Research conducted at: Universiteit van Amsterdam.
- Jacques, D. (2014). Generative and non-linear phonology. Routledge.
- Hamid,T.S. (2016). The prosodic phonology of Central Kurdish .Doctoral dissertation, Newcastle University.
- Hasan, A. M. (2016), ' The phonological word and stress shift in northern kurmanji Kurdish '_European Journal of Scientific Research, September Vol-12. No-26.ISSN. pp 370-398.
- DOI: <https://doi.org/10.19044/esj.2016.v12n26p370>
- Hayes, B., (1995). Metrical stress theory: Principles and case studies. University of Chicago Press.
- Katamba, F., (1989). An introduction to phonology (Vol. 48). London: Longman.
- McCarus,E.N. (1958), A Kurdish Grammeare Descriptive analysis of the A Kurdish of Sulaimaniya, Iraq. New York: American Coincil of Learned Societies.
- McCarthy, J.J., (1982). Nonlinear Phonology: an overview. University of Massachusetts, Linguistics Department Faculty Publication Series, p.50.
- Nespor, M. and Vogel, I.B., (1986). Prosodic Phonology.-Dordrecht: Foris.-227 p.
- Van Der Hulst, H. and Smith, N. eds., (1982). The structure of phonological representations (Vol. 2). Dordrecht: Foris. part1.

لیستاکورتکرن و هیمايان:

()	ستراکچه را پینگاڤ
'	برگا بهیز
.	برگا لاواز ل دویف ریبازا تهفنی کیشناسی
*	بۆ ههر برگه کێ، پاشی برگین بهیز و د دویفدا بهیزترین برگه ل دویف ریبازا تهفنی کیشناسی
*	نه ریزمانیه
\ \	سنووری فۆنه تیکیی نفیسینا ئه لفایبیا جیهانی
C V	بزوین و نه بزوین
N	نافک- کاکلک- کرۆک

پهراویزه کان

- ⁱ بۆ زانیاری پتر دهربارهی فۆنۆلۆجیا به رهه مهینانا راسته هئیلی، بنیره: Chomsky, N. and. Halle, M. 1968
- ⁱⁱ بۆ زانیاری پتر دهربارهی فۆنۆلۆجیا به رهه مهینانا نه راسته هئیلی، بنیره: Jacques, D. (2014)
- ⁱⁱⁱ د لیکولینا McCarthy, 1982 دا هژماره ل سه ر لاپه ره ی نین، له ورا مه (--) ل جهی لاپه ره ی دانایه.
- ^{iv} بۆ زانیاری پتر دهربارهی ئه قان ریبازان، بنیره: Van Der Hulst, H. and Smith, N. eds. (1982)
- ^v بۆ زانیاری پتر دهربارهی جهی هئیزی د زمانی کوردیدا بنیره: حه سه ن، ۱۹۹۸.